FILOZOFIA
Roč. 55, 2000, č. 7

PHILIPPE AZZIE: PREČO HOBBES OBDIVOVAL ARISTOTELOVU RÉTORIKU

Philippe Azzie *získal doktorát na Carletonskej univerzite. Prednáša na univerzite v Carletone a v Ottawe. Jeho predmetom záujmu je ranonovoveká politická teória. Pracuje pre firmu CAMPUS v Ottawe.*

ÚVOD

Hobbesov vzťah k Aristotelovej filozofii sa môže zdať paradoxný. Hobbes na jednej strane pokladá sám seba za zakladateľa politickej alebo občianskej filozofie, preto vedome odmieta Aristotela ako autoritu. Na druhej strane vo svojom prevažne negatívnom hodnotení Aristotelovho diela vynechal *Rétoriku*. Svedčí o tom Hobbesova poznámka, že "ťažko možno v prírodnej filozofii povedať čosi absurdnejšie, než to, čo sa teraz označuje ako Aristotelova *Metafyzika*; a nič odpudivejšie o vláde, ako je väčšina z toho, čo povedal vo svojej *Politike*; nič ignorantskejšie, ako je prevažná časť jeho *Etiky*."[1] Vo svojej známej práci to vyjadril aj John Aubrey, ktorý cituje Hobbesov výrok: "Aristoteles bol najhorší učiteľ, aký kedy žil, najhorší politik a etik ..., ale jeho *Rétorika* a *Rozprava o živočíchoch* sú výnimočné."[2]

Aj ďalšie skutočnosti podporujú názor, že si Hobbes cenil Aristotelovu rozpravu o rétorike. Leo Strauss vo svojej štúdii o Hobbesovej politickej filozofii ukázal, že hlavné myšlienky Hobbesovej antropológie sa opierajú o Aristotelovu analýzu vášní v druhej knihe jeho *Rétoriky*.[3] Hobbes je navyše autorom prvého anglického prekladu *Rétoriky*, ktorý je skrátenou verziou originálu, s názvom *A Briefe of the Art Of Rhetorique* (1637).

Nie je jednoduché zosúladiť Hobbesov zjavný obdiv k *Rétorike* s jeho celkovým odmietnutím Aristotelovej filozofie, nehovoriac o znevažovaní rétoriky vo všeobecnosti. Podľa Hobbesa je rétorika nebezpečná, pretože sa môže zahrávať s konečným cieľom politiky, s dosiahnutím a zachovaním mieru, mieru, ktorý podľa Hobbesa spočíva najmä v transparentnom a neprikrášlenom používaní reči. Skrátka, otázka znie: ako zosúladiť Hobbesovu hlbokú úctu k Aristotelovej *Rétorike* s jeho celkovým odmietnutím Aristotela aj rétoriky? Cieľom tohto článku je dať odpoveď na túto otázku.

Na prvý pohľad sa môže zdať, že to nemá význam. Ako som sa už zmienil, Strauss sa usiluje odpovedať na otázku, prečo Hobbes obdivoval *Rétoriku*. Jeho riešenie si navyše nedávno osvojil Quentin Skinner, ktorý vo svojej rozsiahlej štúdii s názvom

[1] Hobbes, Thomas: *Leviathan*. Vydané s úvodom C. B. Macphersona (Hardmondsworth, Penguin Books 1986), s. 687. Všetky ďalšie odkazy na *Leviathan* sa vzťahujú na toto vydanie.

[2] Aubrey, John: *Brief Lives and Other Selected Writings*. Vydané s úvodom Anthony Powella (Londýn, Cresset Press 1949), s. 255.

[3] Pozri aj Strauss, Leo: *The Political Philosophy of Hobbes: Its Basis and Its Genesis*. Prel. Elsa M. Sinclair (Oxford, Clarendon Press 1936; nové vydanie: Chicago, University of Chicago Press 1963), s. 35-43.

Reason and Rhetoric in the Philosophy of Hobbes tvrdí, že Hobbes použil *Rétoriku* len pri analýze duševných vášní. Mojím cieľom nie je skúmať platnosť Straussovej alebo Skinnerovej odpovede, ale vytvoriť iný možný uhol pohľadu na daný predmet. Taký, ktorý má viac do činenia s celkovým Aristotelovým chápaním rétoriky a menej s jeho analýzou vášní v prvých desiatich kapitolách druhej knihy jeho práce. To samozrejme znamená uznať, že vášne hrajú v Hobbesovom chápaní rétoriky kľúčovú úlohu, preto ich do úplnej analýzy treba zahrnúť.[4]

Aby som objasnil, prečo Hobbes obdivuje *Rétoriku* a zároveň kritizuje rétoriku a Aristotelovu politickú filozofiu vo všeobecnosti, začnem skúmaním Hobbesovho chápania rétoriky a jej nebezpečenstiev. Hobbes zdôrazňuje, že tieto nebezpečenstvá vyplývajú zo skutočnosti, že argumentácia rečníkov sa tradične opiera o bežný názor a zameriava sa na vyvolávanie vášní poslucháčov. Ďalej ukážem, ako sú podľa Hobbesa nebezpečenstvá rétoriky inherentné klasickej politickej filozofii vo všeobecnosti vrátane Aristotelovej politickej filozofie. Podľa Hobbesa sa Aristotelova politická filozofia zakladá na bežnom názore, preto sa v konečnom dôsledku neodlišuje od rétoriky a jej nebezpečenstiev. Tvrdí, že skutočná politická veda musí presahovať úroveň bežného názoru a stavať na istejších základoch. Zároveň ukazujem, ako možno túto pozíciu, ktorá spochybňuje legitímnosť klasickej rétoriky, zosúladiť s Hobbesovým obdivom k *Rétorike*, pretože Hobbesovi ukazuje spôsob, ako kritizovať rétoriku. Napokon tvrdím, že Hobbesova politická filozofia zahŕňa úlohu rétoriky, ale takú, ktorá sa odlišuje od jej úlohy v Aristotelovej politickej filozofii a vedie k odmietnutiu tejto úlohy. Pritom analyzujem Baconovo chápanie vlastnej funkcie rétoriky, ktoré, ako tvrdím, je základom Hobbesovho názoru. Bacon sa o skutočnej funkcii rétoriky vyjadruje oveľa jednoznačnejšie ako Hobbes, preto nám analýza jeho názorov pomôže lepšie pochopiť Hobbesovu pozíciu. Ak vezmeme do úvahy Hobbesov blízky vzťah k Baconovi (Hobbes bol v rokoch 1621-1626 Baconovým tajomníkom), azda môžeme hovoriť o priamom vplyve.

---

[4] Skinnerovu podporu Straussovej pozície pozri v jeho *Reason and Rhetoric in the Philosophy of Hobbes* (Cambridge, Cambridge University Press 1967), s. 38. Victoria Silverová tvrdí, že Hobbes obdivoval *Rétoriku* preto, lebo v nej Aristoteles ukazuje, ako reč spracúva skúsenosť o svete. Na to sa vzťahuje aj jej tvrdenie, že *Rétorika* na rozdiel od *Politiky* a *Etiky* nie je nezávislým skúmaním, ale rovnako ako *Leviatan* presviedčacou rečou určenou na verejné použitie. Škoda, že Silverová tento názor nerozpracúva podrobnejšie. Možno práve preto Silverová nevenuje pozornosť problému, ktorý analyzujem: ako obstojí Hobbesov obdiv k *Rétorike* zoči voči jeho odmietaniu rétoriky vo všeobecnosti? Nesúhlasím ani s tvrdením Silverovej, že *Politika* a *Etika* predstavujú na rozdiel od *Rétoriky* nestranný výskum. To nie je pozícia Aristotela, pre ktorého sú politika a etika praktické vedy, ktorých cieľom je zdokonaľovanie konania, a nie nezaujatý výskum. Nie je to ani pozícia Hobbesa, pre ktorého sú tieto práce len opisom zvykov a presvedčení za čias Aristotela. Pozri Silver, Victoria: *Hobbes on Rhetoric*. In: Tom Sorell, vyd.: *The Cambridge Companion to Hobbes* (Cambridge, Cambridge University Press 1996), s. 329-345.

HOBBESOVA KRITIKA RÉTORIKY

Väčšina Hobbesových výrokov o rétorike sa týka problémov rozličných typov zriadenia - monarchie, aristokracie, demokracie - a vnútorných príčin, ktoré vedú k ich rozpadu. Podľa Hobbesa sú najmä demokratické vlády náchylné na ovplyvňovanie zo strany rečníkov. V *Elementoch práva* (*Elements of Law*) charakterizuje demokracie ako "aristokracie rečníkov."[5] Tento výraz používa na spochybnenie názoru, podľa ktorého je demokratická vláda vládou "mnohých" alebo ľudu. Naopak, v demokratických zhromaždeniach podľa Hobbesa vôbec nevládnu mnohí, ale príznačne podliehajú vplyvu rečníkov. Vyplýva to zo skutočnosti, že jediný spôsob, ako možno v týchto zhromaždeniach rokovať, je prostredníctvom reči, v dôsledku čoho nadvládu získavajú najvýrečnejší rečníci. Hobbes používa tento argument nielen na to, aby ukázal, že v demokraciách nevládnu "mnohí", ale aj na to, aby mohol tvrdiť, že monarchia, vláda jedného, je menej zraniteľná ako demokracia. Spochybňuje argument, podľa ktorého je monarchia zraniteľnejšia, pretože koncentruje moc do rúk jednej osoby, a naopak tvrdí, že zraniteľnosť nie je produktom moci, ale vášne. Monarchia je najmenej zraniteľná a demokracia najzraniteľnejšia forma zriadenia, pretože vášne "mnohých" sú výbušnejšie a ničivejšie ako vášne jednotlivca. Podľa Hobbesa v demokraciách používajú rečníci na ovládnutie poslucháčov zveličovacie techniky - zobrazujú dobro alebo zlo ako väčšie alebo menšie, než sú v skutočnosti. To nemožno dosiahnuť inak, ako pôsobením na vášne zhromaždených, v dôsledku čoho sa "ich vášne, ktoré sú jednotlivo mierne, spojením menia na prudké, rovnako, ako keď veľké množstvo uhlia, hoci osebe chladné, spojením navzájom vzplanie."[6]

Podobný argument používa Hobbes vo *Filozofických základoch vlády a spoločnosti*. V demokratických zhromaždeniach, hovorí Hobbes, rečníci vo svojich prejavoch zveličujú dobro alebo zlo, čím v poslucháčoch vzbudzujú vášne za účelom získania ich priazne. Aby však poslucháči akceptovali to, čo hovoria, musia svoje narážky odvodzovať nie z pravdivých princípov, ale z názorov, ktoré už poslucháči akceptovali. Napriek tomu, že Hobbes odmieta klasickú politickú filozofiu, v tomto zmysle súhlasí so Sokratovým názorom v dialógu *Gorgias*, že rétorika je podrobovaním sa alebo líškaním sa vkusu poslucháča. Podstatu rétoriky sumarizuje Hobbes takto: "Podstatou rečníctva je vytvoriť zdanie, že dobro a zlo, zisk a strata, cnosť a nečestnosť sú väčšie alebo menšie, než aké sú v skutočnosti, aby sa spravodlivé zdalo to, čo je nespravodlivé, podľa toho,

---

[5] Pozri Hobbes, Thomas: *The Elements of Law Natural and Political*. Vydané s predslovom a kritickými poznámkami Ferdinanda Tonniesa, 2. vyd., časť 2, kap. 2, s. 120, a kap. 5, s. 140.

[6] Tamže, časť 2, kap. 5, #4, s. 142. Zveličovanie je jedna z troch "koiné" alebo základných prvkov, ktoré Aristoteles analyzuje v *Rétoritke*, kniha 2, kap. 19. Tu sa zaoberá možným a nemožným, tým, čo sa stalo alebo stane, pridávaním alebo odoberaním. Kým tieto možno použiť na všetky tri typy rečníctva, oslavné rečníctvo, rečníctvo v zhromaždení a rečníctvo na súde, zveličovanie (pridávanie a odoberanie) sa týka najmä oslavného rečníctva. Pozri Aristoteles: *Rétorika*, 1.9.1368a25-30. Hobbes tvrdí, že zveličovanie čiže zväčšovanie alebo zmenšovanie tvorí podstatu rétoriky. To vysvetľuje jej klamlivosť. V *Benemothovi* hovorí: "V demokratických zhromaždeniach je bezočivosť všemocná, je bohyňou rétoriky a je sama sebe dôkazom. Nedospeje azda obyčajný človek pod takým silným dôkazom k záveru, že vec je s veľkou pravdepodobnosťou dokázaná?" Hobbes: *English Works*, zv. 6: *Benemoth*, časť 2, s. 250.

čo najlepšie vyhovuje záujmom rečníka, lebo toto znamená presviedčať. A hoci rozmýšľajú, neodvodzujú svoje najvyššie ciele z pravdivých princípov, ale z bežných názorov, ktoré sú väčšinou mylné. Svojou rečou sa neusilujú zasiahnuť podstatu vecí, o ktorých hovoria, ale skôr vášne tých, ktorých oslovujú. Keď sa tak stane, názor sa nevytvoril správnym usudzovaním, ale akýmsi znásilnením mysle. To však nie je nedostatok ani vo vzťahu k človeku, ani vo vzťahu k samej podstate rečníctva, ktorého cieľom, ako nás učia všetci majstri rečníctva, nie je pravda (iba ak náhodou), ale víťazstvo, a ktorého funkciou nie je informovať, ale lákať."[7]

Podľa Hobbesa sú potenciálne dôsledky takéhoto prístupu závažné. V *Elementoch práva* aj vo *Filozofických základoch* opisuje "výrečnosť bez múdrosti" ako príčinu rozkladu zriadenia. Použitie tohto výrazu - "výrečnosť bez múdrosti" - implikuje existenciu typu výrečnosti s múdrosťou. Taký je Hobbesov predpoklad. Rozlišuje medzi dvoma typmi výrečnosti. Prvý typ, výrečnosť s múdrosťou, je jasným a elegantným vyjadrením takej koncepcie mysle, ktorá je sčasti výsledkom kontemplácie nad vecami samými a sčasti aj výsledkom skutočného pochopenia slov, ktoré sa používajú podľa svojich skutočných významov. Druhý typ, výrečnosť bez múdrosti, je zhlukom vášní mysle, ktorý vyplýva z metaforického používania slov tak, aby vyhovovali vášňam. Prvý pochádza z pravdivých princípov, druhý z už získaných názorov. Prvý hľadá pravdu, druhý víťazstvo. Prvý sa nazýva logika, druhý rétorika.[8] Tí, ktorí oddeľujú výrečnosť od múdrosti, hovorí Hobbes, sú nebezpeční pre mier. Otravujú mysle ľudí absurdnými názormi, ktoré sú v protiklade k zachovaniu mieru a občianskej spoločnosti.[9] Rozklad a narušenie súladu medzi ľuďmi je samou podstatou tohto typu rečníctva. Keď Hobbes vymenúva príčiny, prečo možno súlad medzi ľuďmi narušiť ľahšie ako súlad medzi živočíchmi, ako jednu z nich uvádza, že ľudia ovládajú umenie reči, ktoré im umožňuje reprezentovať dobro v podobe zla a naopak, ako aj reprezentovať dobro a zlo ako lepšie alebo horšie, než sú v skutočnosti.[10]

---

[7] Hobbes: *English Works*, zv. 2: *Philosophical Rudiments Concerning Government and Society*, kap. 10, § 11, s. 137-138. Ďalej ako *Philosophical Rudiments*.

[8] Pozri tamže, kap. 12, § 12, s. 161-162. Porovnaj *Elements of Law*, časť 2, kap. 8, § 13, s. 175-177. Pokiaľ ide o rozdiel medzi vedou a názorom, pozri časť 1, kap. 6, a kap. 13, kde sa opisuje rozdiel medzi vyučovaním a presviedčaním. Porovnaj Hobbes: *Leviathan*, zhrnutie a záver, s. 717-718.

[9] Pozri Hobbes, *Elements of Law*, časť 2, kap. 8, § 14 a 15, s. 177-178, a *Philosophical Rudiments*, kap. 12, § 13, s. 163-164. Pozri aj časť 1, kap. 13, § 7, s. 68.

[10] Pozri Hobbes: *Philosophical Rudiments*, kap. 5, § 5, s. 67, a *Leviathan*, kap. 17, s. 226. Je zaujímavé porovnať Hobbesovo tvrdenie s Aristotelovým názorom. Hobbes súhlasí s Aristotelom, že ľudia sa od zvierat odlišujú v tom, že zatiaľ čo zvieratá majú hlas, ktorý im umožňuje vyjadrovať radosť a bolesť, ľudia vedia vyjadriť pojmy dobra a zla. Kým však Aristoteles hovorí, že reč umožňuje ľuďom vyjadriť to, čo je prospešné alebo škodlivé, a preto aj to, čo je spravodlivé a nespravodlivé, Hobbes hovorí, že reč umožňuje ľuďom vyjadriť prospešné *ako* nevýhodné a naopak. Porovnaj Aristoteles: *Politika*, 1253a10-19.

RÉTORIKA A POLITICKÁ FILOZOFIA

Hobbesova kritika rétoriky je nerozlučne spätá s jeho presvedčením, že konečným cieľom politiky je udržanie mieru. Nanešťastie to, čo Hobbes pokladá za problematické na rétorike, pokladá za problematické aj na politickej filozofii vo všeobecnosti a na Aristotelovej politickej filozofii zvlášť. Podľa Hobbesa sa tradičná politická filozofia podobne ako rétorika zakladá na bežnom názore, a preto je v podstate neoddeliteľná od rétoriky a jej nebezpečenstiev. V oboch prípadoch je to preto, lebo tým, že sa zakladajú na bežnom názore, vyvolávajú spory a konflikty týkajúce sa morálky. Tým do politického života vnášajú nestabilitu, ktorá je v protiklade s konečným cieľom politiky - so zachovaním mieru a vytváraním podmienok pre dôstojný život. Ďalej objasním tento jeho postoj a zároveň vysvetlím, ako možno túto pozíciu zlúčiť s Hobbesovým hlbokým obdivom k Aristotelovej *Rétorike*.

V trinástej kapitole prvej časti *Elementov práva* Hobbes rozlišuje medzi "vyučovaním" a "presviedčaním", pričom obidve pozície označuje typom osoby, ktorá sa pokladá za vzdelanú. Týchto vzdelancov označuje ako "matematikov" a "dogmatikov". "Matematici sú tí, ktorí pri odovzdávaní svojich vedomostí postupujú od jednoduchých alebo prostých princípov, ktoré sú každému evidentné. "Dogmatici" sú tí, ktorí postupujú na základe autority alebo zvyku a, ako hovorí Hobbes, "pri logickom usudzovaní používajú bežný jazykový diskurz."[11] Ich východiskom sú bežné názory, ktoré sú podľa Hobbesa väčšinou mylné. "Matematici" a "dogmatici" stelesňujú uvedené dva typy rečníctva. Prvý typ spája múdrosť s výrečnosťou, kým druhý vyvoláva pobúrenie tým, že ich oddeľuje.[12] Hobbes zaraďuje Aristotela spolu s Cicerom a Senecom medzi "dogmatikov", pretože učia, čo je správne alebo nesprávne, dobré alebo zlé, buď na základe svojich vášní, alebo s odvolaním sa na nejakú autoritu.[13] Namiesto toho, aby odstraňovali pochybnosti v otázkach morálky, ešte ich zväčšujú. Tak ako Hobbes kritizuje týchto mysliteľov za to, že nekriticky akceptujú názory, ktoré odovzdávajú ďalej, kritizuje aj svojich súčasníkov, ktorí nasledujú názory týchto mysliteľov. Tí, ktorí v ľubovoľnej oblasti poznania zakladajú svoje úvahy na názoroch alebo autorite svojich predchodcov, uvažujú na základe nevyjasnených a nezdôvodnených predpokladov: "Lebo slová sú pre múdrych iba kamienkami, pomocou ktorých sa počíta, ale pre hlúpych sú to skutočné mince, ktoré si cenia podľa autority Aristotela, Cicerona, Tomáša Akvinského alebo iného učeného muža."[14]

Prečo Hobbes vyjadruje znepokojenie nad základnými princípmi morálnej filozofie, ktoré sa týkajú bežného názoru? Domnievam sa, že odpoveď treba hľadať v jeho presvedčení, že odvolávanie sa na bežný názor zvyšuje alebo podnecuje už existujúcu prirodzenú dispozíciu, ktorá, ak sa neovládne, môže byť nebezpečná. Mám na mysli najvýznamnejšiu zásadu Hobbesovej antropológie, totiž ľudskú predispozíciu k márnomyseľnosti alebo namyslenosti. Každý človek má podľa Hobbesa určitú koncepciu alebo predstavu o svojej vlastnej cene alebo hodnote a želá si, aby ju uznávali aj

[11] Hobbes: *Elements of Law*, časť 1, kap. 13, § 4, s. 67.

[12] Pozri tamže, kap. 13, § 3 a 4, s. 65-67, a časť 2, kap. 8, § 13 a 14, s. 175-178, a *Philosophical Rudiments*, kap. 12, § 13, s. 163-164.

[13] Hobbes: *Elements of Law*, časť 2, kap. 8, § 13, s. 177.

[14] Hobbes: *Leviathan*, kap. 4, s. 106.

ostatní. Známky nedocenenia vyvolávajú takú reakciu, že, ako hovorí Hobbes, "väčšina ľudí by radšej obetovala život, než aby strpeli urážku."[15] Táto sebaláska sa prejavuje práve v našom združovaní s inými. Spájame sa s tými, ktorých prítomnosť nám prináša úctu alebo zisk.[16] A dokonca aj v týchto vzťahoch je viac žiarlivosti a súťaživosti ako lásky a porozumenia.[17] Vo *Filozofických základoch* sumarizuje Hobbes svoje skúmanie ľudskej podstaty nasledovne: "Celá spoločnosť preto vyznáva zisk alebo víťazstvo, to znamená ani nie tak lásku k blížnemu ako lásku k sebe samému."[18]

Hobbes uznáva, že ľudia sú od prírody družní, ale táto vrodená sociálnosť je neoddeliteľná od márnomyseľnosti. Podľa Hobbesa jedným z cieľov politiky je udržiavanie tejto hrdosti v prijateľných hraniciach. Nestačí túžiť po spoločnosti iných ľudí, treba sa na to aj pripraviť. Keď potom Hobbes hovorí, že ľudia nie sú od prírody politické bytosti, nemá tým na mysli, že si neželajú žiť s inými ľuďmi, ale že nie sú ochotní bez váhania vykonávať veci, ktoré sú nevyhnutné na to, aby združovanie bolo výhodné pre všetky strany.[19] A že to do veľkej miery platí aj o márnomyseľnosti a že cieľom politiky je jej ovládnutie, to sa naplno ukáže vtedy, keď Hobbes vymenúva príčiny, prečo ľudia na rozdiel od zvierat potrebujú politiku. Ľudia, hovorí Hobbes, neustále súperia o slávu a uznanie, v dôsledku čoho medzi nimi vzrastá závisť a nenávisť. Aby vynikli, podriaďujú spoločné dobro svojim súkromným záujmom. Najneodbytnejší sú vtedy, keď sú uspokojené ich základné potreby, pretože práve vtedy by radi predviedli svoju múdrosť tým, že poukážu na chyby nastoleného poriadku.[20]

Ako sme videli pri analýze Hobbesovho opisu rétoriky, rečníci sa v záujme získania uznania svojich názorov musia odvolávať na vášne a názory svojho publika. V dôsledku túžby po uznaní svojich vlastných myšlienok, a teda v záujme získania určitej osobnej výhody, musia nadbiehať názorom publika. Keďže ľudia sú hrdí na svoj vlastný názor, pravdepodobne budú spokojní s tými, ktorí vyjadria podobný názor.[21] Táto túžba po verejnom uznaní a chvále vlastných názorov je podľa Hobbesa antropologickým základom argumentov obhajujúcich nadradenosť demokratického zriadenia: "...tam, kde sa všetci ľudia zaoberajú verejnými záležitosťami, má pri prerokúvaní najťažších a najnaliehavejších problémov každý príležitosť ukázať svoju múdrosť, poznanie a výrečnosť, čo je v dôsledku túžby po uznaní, ktorá je ľudskej podstate vrodená,

---

[15] Hobbes: *Philosophical Rudiments*, kap. 3, § 12, s. 38.

[16] Pozri tamže, kap. 1, § 2, s. 3.

[17] Pozri tamže.

[18] Tamže, kap. 1, § 2, s. 5.

[19] Pozri tamže, kap. 1, § 2, s. 2, kde Hobbes vo vysvetľujúcej poznámke objasňuje, čo má na mysli, keď hovorí, že ľudia sa "nerodia pripravení" na spoločnosť.

[20] Pozri Hobbes: *Leviathan*, kap. 17, s. 225-226.

[21] Aristoteles v *Rétorike* hovorí aj to, že ľudia túžia po tom, aby ich vlastný názor bol uznávaný: "Jedna z veľkých výhod maxím pre rečníka vyplýva z nekultivovanej mentality publika. Ľudí poteší, keď sa mu podarí ako všeobecnú pravdu vyjadriť názor, ktorý majú na určitú vec." Aristoteles: *The Rhetoric of Aristotle*. Preklad Lane Cooper (New York, Appleton-Century-Crofts 1932; reedícia 1960), 2.21.1395b1-3. Druhá výhoda používania maxím, ktorá je podľa Aristotela ešte väčšia ako prvá, je tá, že poukazuje na rečníkove kladné morálne vlastnosti. Pozri tamže, 2.21.1395b12-13.

zo všetkých vecí tou najpríjemnejšou vecou pre tých, ktorí vynikajú takýmito schopnosťami a ktorým sa zdá, že prevyšujú ostatných."[22]

Výsledkom je to, že demokratická politika a rétorika posilujú prirodzenú ľudskú túžbu získať dominantné postavenie, súťaživosť a nafúkanosť, ktorých ovládnutie by malo byť hlavným cieľom politiky. Táto prirodzená ľudská situácia, v ktorej princípy morálnej filozofie vychádzajú z bežného názoru, len podporuje túto nebezpečnú tendenciu. Nanešťastie presne to sa podľa Hobbesa stalo. Morálni filozofi sa pridali k tejto tendencii namiesto toho, aby sa proti nej postavili. V predslove k *Filozofickým základom* Hobbes obviňuje morálnych filozofov, že sa viac venujú zabávaniu poslucháčov ako vzdelávaniu ich mysle. Obviňuje ich, že sú ako rečníci, ktorí pochlebujú svojmu publiku. Ako hovorí Hobbes, prostredníctvom "úspešných rečníckych trikov si potvrdzujú svoj narýchlo vytvorený názor."[23] Morálni filozofi svoje princípy odvodzujú z bežného, každodenného názoru, čím nielenže podnecujú už existujúce spory v morálnych otázkach - "sotva nájdeme dvoch ľudí, ktorí by sa zhodli v tom, čo označiť ako dobro a čo ako zlo, čo je štedrosť, čo márnotratnosť, čo je chrabrosť, čo trúfalosť"[24] - ale povzbudzujú aj ľudskú márnomyseľnosť. Odvolávaním sa na bežný názor títo myslitelia napomáhajú presvedčenie, že je jednoduché pochopiť morálnu filozofiu a že každý názor je rovnako dobrý. Hobbes to jasne vyjadruje pri analýze súčasného stavu morálnej filozofie: "Každý človek si myslí, že tento predmet pozná tak dobre ako hocikto iný, a preto si myslí, že ho nemusí študovať, ale že sa ho zmocní svojím prirodzeným dôvtipom... Príčinou nie je nič iné, než že vo svojich spisoch a prednáškach ako princípy používajú bežné názory bez ohľadu na to, či sú pravdivé alebo nepravdivé, pričom sú zväčša nepravdivé."[25]

To vysvetľuje, prečo Hobbes odmieta Aristotelovu doktrínu strednej cesty - názor, že také cnosti ako odvaha, striedmosť, štedrosť a šľachetnosť sa nachádzajú v strede medzi dvoma extrémami. Hobbes je presvedčený, že táto doktrína nie je nič viac než bežný názor danej doby, než stanovisko "priemernosti", a hovorí: "Viem, že autorom doktríny priemernosti je Aristoteles, ale jeho názor na cnosť a neresť sa neodlišuje od bežného názoru..."[26] Pri kritike doktríny strednej cesty Hobbes naznačuje, že Aristotelovo chápanie cnosti nezaručuje ľudskú sociálnosť. Tu sa stretávame s Hobbesovým všeobecnejším názorom, podľa ktorého grécka morálna filozofia je len opisom existujúcich gréckych vášní. Tvrdí, že to je príčinou rôznorodosti vkusu a nedostatku zhody, v dôsledku čoho je každý človek nabádaný, aby sa venoval tomu, čo sa mu zdá prospešné, čo následne vedie k rozkladu zriadenia.

V čom presnejšie spočíva podľa Hobbesa nebezpečenstvo číhajúce v doktríne strednej cesty? Odvolávajúc sa priamo na túto doktrínu Hobbes hovorí, že žiadnu takúto priemernosť jednoducho nemôže nájsť.[27] Myslím, že podľa neho je doktrína strednej cesty príliš vágna, nespoľahlivá a nepresná na to, aby mohla byť pevným základom

---

[22] Hobbes: *Philosophical Rudiments*, kap. 10, § 9, s. 136.
[23] Tamže.
[24] Hobbes: *Elements of Law*, časť 1, kap. 18, § 14, s. 23.
[25] Tamže, časť 1, kap. 13, § 3, s. 66.
[26] Hobbes: *Elements of Law*, časť 1, kap. 18, § 14, s. 94.
[27] Pozri tamže.

a kritériom cnosti.[28] Doktrína strednej cesty necháva príliš veľa priestoru pre interpretáciu a sama veľmi ľahko vedie k možnosti interpretovať cnosť a neresť podľa osobných preferencií. Inými slovami, doktrína strednej cesty umožňuje interpretovať hriechy ako cnosti a cnosti ako hriechy, lebo nikdy nemožno transparentne ukázať, čo je stredná cesta. Navyše doktrína strednej cesty umožňuje ľuďom interpretovať cnosť a neresť na základe ich osobných preferencií, čím povzbudzuje prirodzenú ľudskú dispozíciu k márnomyseľnosti, napomáha presvedčenie, že každý názor je v týchto otázkach rovnako dobrý. Doktrína strednej cesty znásobuje rôznorodosť vkusu a nedostatok zhody, ktoré podľa Hobbesa charakterizujú morálnu filozofiu Grékov a ohrozujú zriadenie.

Keďže v Hobbesovom chápaní ľudskej podstaty dominuje márnomyseľnosť, možnosť vymedziť kritérium odlíšenia verejnej odvahy od namyslenosti je v morálnej filozofii problematická. Tí, ktorí tvrdia, že im záleží na verejnom dobre, sa v skutočnosti oveľa viac zaoberajú vlastnou duchaplnosťou a získaním reputácie. Ako sme už konštatovali, verejné fórum slúži len na presadenie a uskutočnenie tohto cieľa: "A dokonca aj z tých mužov, ktorí v Štátnej rade radi predvádzajú svoje znalosti politiky a histórie, len máloktorý tak činí vo svojich súkromných záležitostiach, kde ide o ich osobný záujem. V súkromných záležitostiach preukazujú dostatok rozvážnosti, ale na verejnosti sa viac starajú o uznanie svojej duchaplnosti ako o záležitosti ostatných."[29]

Tam, kde ide o náš záujem, hovorí Hobbes, "ak je rozum proti človeku, bude aj človek proti rozumu."[30] Práve preto musí veda o politike "vytvoriť také základné princípy, ktoré dôverčivá vášeň nebude môcť obísť."[31] Inými slovami, treba ísť za bežný názor a konvenčnú zbožnosť až k vášňam, ktoré ich formujú, a budovať na tomto bezpečnom základe.

Pri pokuse o prekonanie úrovne bežného názoru Hobbes napáda základy klasickej politickej filozofie a rétoriky. Aristotelovo chápanie praktického sveta tvorí pluralita názorov a stanovísk občanov, ktorá je základom rétorickej argumentácie. Aby rečník presvedčil, musí sa odvolávať na "endoxai" čiže uznávaný názor, akceptovaný poslucháčmi. Ak však Hobbes odmieta základy klasickej rétoriky, z čoho vychádza jeho obdiv k Aristotelovej *Rétorike*? Ako sme už povedali, Strauss ukazuje, že Hobbesova antropológia sa zakladá na Aristotelovej analýze vášní v *Rétorike*. Vyplýva Hobbesov obdiv k *Rétorike* z toho, že tu nachádza analýzu vášní, vlastností a dispozícií, na základe ktorých človek skutočne koná a na základe ktorých ho možno ovládnuť? Vyplýva z toho, že v tomto diele sa vášne nezakrývajú ani neprifarbujú, ale analyzujú sa tak, že poskytujú základ, ktorý Hobbes hľadá? Z tohto hľadiska by Hobbes nebol prvým kritikom staroveku, ktorý si cenil *Rétoriku* pre spôsob, akým sa v nej analyzujú vášne.[32]

---

[28] Pozri Hobbes: *Philosophical Rudiments*, kap. 3, § 32, s. 48-49, kde Hobbes o doktríne strednej cesty hovorí, že je "sama o sebe nestála". Skinner analyzuje podobnosti medzi doktrínou strednej cesty a rétorickou technikou, ktorú označuje ako "redeskripciu". Táto technika zobrazuje niečo ako jeho protiklad, cnosť ako neresť a neresť ako cnosť. Podľa Skinnera sa doktrína strednej cesty hodí pre túto techniku. Pozri *Reason and Rhetoric in the Philosophy of Hobbes*, s. 153-156.

[29] Hobbes: *Leviathan*, kap. 5, s. 117-118.

[30] Hobbes: *Elements of Law*, Epistle Dedicatory, s. xv.

[31] Tamže.

Podľa môjho názoru však existuje ďalší a dôležitý dôvod, prečo Hobbes obdivuje *Rétoriku*. Tento dôvod spočíva v tom, že Aristotelovo dielo podrobne skúma podstatu presvedčivej reči, otázky, problémy a nebezpečenstvá spojené s odvolávaním sa na bežný názor vrátane tých potenciálne nebezpečných aspektov, ktoré Hobbesa tak znepokojujú.[33] *Rétorika* preto odhaľuje problémy, ktoré by podľa Hobbesa mala riešiť politika, ktoré však aristotelovská politická veda len nastoľuje. Inými slovami, v *Politike* sa mal Aristoteles pokúsiť vyriešiť problémy nastolené v *Rétorike*.

Rétorika teda skúma podstatu presvedčivej reči. Aristoteles analyzuje problémy spojené s konštruovaním argumentov na základe bežného názoru a tu je iste veľa toho, čo priťahuje Hobbesovu pozornosť. Aristoteles svoju analýzu prezentuje v *Rétorike* s nekritickou vecnosťou. Nerozlišuje medzi lepším alebo horším chápaním dobra, šťastia alebo pôžitku, len vystavuje rečníkov pluralite a rôznorodosti bežných názorov na ne. Rečníci budú pravdepodobne presvedčivejší vtedy, keď majú zmysel pre názor publika. Aristoteles tvrdí, že rečníci musia svoju reč a charakter prispôsobiť danému publiku.[34] Pri analýze týchto "endoxai" čiže uznávaných názorov Aristoteles zisťuje, že smerujú ku konfliktu, "keďže zdrojom [argumentov] sú bežné názory ľudí, a takéto názory si často navzájom protirečia."[35] Dobrý rečník musí vedieť argumentovať z oboch strán problému, v závislosti od okolností musí byť schopný obhájiť alebo atakovať tú istú pozíciu. Aristoteles v záujme presviedčania schvaľuje aj odvolávanie sa na vášne poslucháčov.[36] Ľudia nesúdia len na základe predložených argumentov, ale aj na základe toho, či pociťujú sympatie alebo antipatie.[37] Rečníci preto musia vedieť, ako vyvolať alebo upokojiť emócie publika. Aristoteles analyzuje aj taktiky formulovania protiargumentov s cieľom vyvrátiť argumenty oponentov. Medzi takéto taktiky zaraďuje aj rafinované triky alebo spôsoby nesprávneho usudzovania, ktoré možno používať dovtedy, kým ich oponent neodhalí. Dobrý rečník, hovorí Aristoteles, musí vedieť rozoznať skutočné a zdanlivé základy presviedčania.[38]

---

[32] V práci *Advancement of Learning* Francis Bacon ocenil Aristotelovu analýzu vášní, ktorú podľa jeho názoru Aristoteles vo svojich etických spisoch zanedbal. Pozri Bacon: *The Advancement of Learning and New Atlantis*. Vydal Artur Johnston (Oxford, Clarendon Press 1974), *The Advancement of Learning*, kniha 2, kap. 22, § 6, s. 163.

[33] V predslove k vydaniu Hobbesovho prekladu *Rétoriky* z roku 1681 sa hovorí: "Pán Hobbes odporúča svoj preklad Aristotelovej rétoriky ako najúplnejšie dielo o danom predmete, aké kedy uzrelo svetlo sveta." Hobbes: *English Works*, zv. 6, s. 422. Tento názor neprotirečí Hobbesovmu tvrdeniu, ktoré vyslovil v preklade Thukydidových *Peloponézskych vojen*, že Demosthenes bol najväčší z rečníkov. Demosthenes bol praktickým rečníkom, kým Aristoteles skúmal podstatu samej rétoriky. Poznámku o Demosthenovi pozri in Thukydides: *The Peloponnesian War, The Complete Hobbes Translation*, s poznámkami a novým úvodom Davida Grena (Chicago a Londýn, University of Chicago Press 1989), s. xxi.

[34] Pozri napríklad Aristoteles: *Rhetoric*, 1.8.1366a12-15 a 2.13.1390a23-29.

[35] Tamže, 2.25.1402a34-35.

[36] Podľa Aristotela tvoria "pathos", "ethos" a "logos" tri "pisteis" čiže spôsoby presviedčania. Rečník zvyšuje pôsobenie presviedčania odvolávaním sa na emócie poslucháčov, tým, že vykresľuje svoj dobrý charakter, a tým, že používa adekvátne alebo zdanlivo adekvátne argumenty. Pozri tamže, 1.2.1356a1-20.

[37] Pozri tamže, 2.1.1377b30-1378a5.

Aristoteles pri skúmaní podstaty rétoriky analyzuje problémy, ktoré zaujímajú aj Hobbesa: konflikt názorov, odvolávanie sa na vášne publika a podvádzanie s cieľom dosiahnuť víťazstvo, nie pravdu. Zdá sa, že Aristoteles uznaním konfliktov medzi rozličnými bežnými názormi priznal svojvoľnosť a nestabilitu svojej doktríny strednej cesty, ktorú Hobbes, ako sme videli, tvrdo kritizuje. Hoci sa Aristoteles neodvoláva na túto doktrínu explicitne, obracia na ňu pozornosť v kapitole o "epideiktickom" čiže okázalom rečníctve, keď sa zaoberá rečníckym zobrazovaním cností a nerestí: "S cieľom vychváliť alebo zhanobiť človeka môže rečník jeho skutočné vlastnosti vyjadriť prostredníctvom vlastností, ktoré s nimi hraničia. Opatrného človeka tak možno opísať ako chladného a prefíkaného, hlupáka ako dobráka, bezcitného človeka ako tolerantného. A tak v každom prípade môžeme dosadiť jeden z paralelných výrazov, smerujúc vždy k tomu najlepšiemu... A ľudí, ktorí majú príliš veľa zlých vlastností, možno zobraziť pomocou zodpovedajúcich cností. Unáhleného muža tak možno opísať ako odvážneho a hýrivca ako veľkorysého človeka.[39]

Je zrejmé, že *Rétorika* sa zaoberá problémami podobnými tým, ktoré nastolil Hobbes. V tomto zmysle nie je žiadne protirečenie v tom, že Hobbes môže opovrhovať rétorikou, a pritom obdivovať Aristotelovu *Rétoriku* za to, ako objasňuje povahu rétoriky.

Ale ak sa aj Aristoteles a Hobbes zhodujú, pokiaľ ide o mnohé problémy a nebezpečenstvá rétoriky, celkom sa rozchádzajú v tom, aké to môže mať následky. Hoci je Aristoteles podobne ako Hobbes vo vzťahu k rétorike kritický, pokladá ju za dôležitú a nevyhnutnú súčasť politického života, ktorú nemožno jednoducho vymazať. Keďže politika je podľa Aristotela praktická veda, ktorá sa zaoberá záujmami, názormi, súdmi a rozhodnutiami občanov, jazyk politiky musí vychádzať z ich názorov a hľadísk. Rétorika, schopnosť verejne hovoriť na základne bežných a uznávaných názorov, je kľúčovým momentom politického života. Aristoteles uznáva, že rétorika môže degenerovať na sofistiku a demagógiu, ale podľa jeho názoru riešenie spočíva v reformovaní, nie v odmietnutí rétoriky. Schopnosť rozvíjať pozitívne aspekty rétoriky a ovládnuť tie negatívne vyžaduje praktickú múdrosť zákonodarcov a politikov, inými slovami múdrych vládcov.

Rozdiel medzi Aristotelovým a Hobbesovým názorom na rétoriku je evidentný v Hobbesovom preklade Aristotelovej *Rétoriky*. Hobbesova práca, nazvaná *A Briefe of the Art of Rhetorique* je vlastne skrátená *Rétorika*, ktorá mala obsahovať podstatu toho, čo v nej Aristoteles hovorí.[40] Skrátená verzia vznikla zrejme ako učebnica latinčiny pre

[38] Pozri tamže, 1.1.1355b15-22, analýzu falošných spôsobov argumentácie pozri in 2.24.1401a1-1402a30.

[39] Tamže, 1.9.1367a32-1367b3.

[40] Práca *The Briefe of the Art of Rhetorique* (1637) vyšla opäť v roku 1651 ako súčasť práce *A Compendium of the Art of Logic and Rhetoric in the English Tongue* a v roku 1681 pod novým názvom *The Whole Art of Rhetoric*. Posledné vydanie je zahrnuté v Moleswothovom vydaní Hobbesových *English Works* spolu s dvoma ďalšími prácami, ktoré sa pripisovali Hobbesovi, ale dnes vieme, že ich autorom je Dudley Fenner. Používam vydanie z roku 1637, pretože na neskorších vydaniach z rokov 1651 a 1681 Hobbes neparticipoval. Dobrý výklad histórie *Briefe*, ako aj analýza tejto práce je obsiahnutá in John T. Harwood, vyd.: *The Rhetoric of Thomas Hobbes and Bernard Lamy* (Carbondale, Southern Illinois University Press 1986), s. 1-32.

Williama Cavendisha - Hobbes bol jeho učiteľom. Skrátením originálu a jeho systematizáciou sa Hobbes zrejme pokúsil zjednodušiť štúdium rétoriky. Možno bol ovplyvnený reformami Petra Ramusa, ktorých cieľom bolo zjednodušiť a zosystematizovať štúdium rétoriky a logiky.[41] Význam Hobbesovho textu sa však nevyčerpáva zjednodušením pedagogickej práce. Jeho preklad a skrátenie významne modifikuje aj Aristotelovo chápanie rétoriky tak, aby vyjadrovalo Hobbesovo vlastné kritické hodnotenie.[42] Vidno to pri skúmaní toho, čo Hobbes z pôvodného textu vypustil a čo k nemu pridal.[43]

Kľúčovým bodom Hobbesovho prekladu je vynechanie niektorých dôležitých referencií na pozitívne aspekty rétoriky. Tu treba spomenúť dva príklady. Po prvé, na samom začiatku rétoriky Hobbes vynecháva Aristotelovu analýzu týkajúcu sa reformy zneužívania a nedostatkov súčasnej rečníckej praxe. Kým Aristoteles zobrazuje určité negatívne črty rétoriky ako vlastnosti súčasnej praxe, Hobbes sa o negatívnych črtách zmieňuje, ale nepripisuje ich súčasnej praxi. Vzniká tým zavádzajúci dojem, že tieto nedostatky sú inherentné podstate rétoriky, a preto ich nemožno reformovať.[44] Po druhé, Hobbes vynecháva Aristotelovo tvrdenie, že rétorika je užitočná, pretože môže viesť k spravodlivosti a pravde. Namiesto toho hovorí len o tom, že zvládnutím tohto umenia sa schopnosti súperiacich rečníkov vyrovnávajú a ľudia sú tak ponechaní na milosť a nemilosť nečestných mužov.[45]

Hobbes nielenže vynecháva časti pôvodného textu, ale ho aj upravuje tak, aby zdôraznil iracionalitu rétoriky tam, kde to Aristoteles nerobí. Príkladom môže byť Hobbesom opätovne uvádzaný rozdiel medzi rétorikou a logikou, zatiaľ čo Aristoteles vlastne porovnáva rétoriku s dialektikou. To je významný rozdiel, pretože podľa Aristotela rétorika a dialektika jednoducho nie sú techniky na získanie rozhodujúcich argumentov, ale predstavujú legitímne formy usudzovania vychádzajúce z uznávaných názorov. V prvom riadku *Rétoriky* tvrdí, že rétorika je doplnkom dialektiky. Hobbes nielenže tento riadok vynecháva, ale aj systematicky odstraňuje všetky odkazy na

---

Všetky odkazy označené ako *Briefe* sa vzťahujú na toto vydanie.

[41] Podľa Jamesa Zappena Hobbesov preklad *Rétoriky* "odráža ramistickú reformu, v ktorej Hobbes prezentuje svoju rétoriku v redukovanej forme a dokonca vytvára určitý druh priestorového modelu s postupnosťou krátkych očíslovaných paragrafov, pozostávajúcich často z jediného výrazu alebo jedinej vety." James P. Zappen: *Aristotelian and Ramist Rhetoric in Thomas Hobbes's Leviathan: Pathos versus Ethos and Logos*, Rhetorica 1, (1983), s. 80.

[42] Ako hovorí John T. Harwood: "Hoci práca *Briefe* nie je ani pôvodnou prácou o teórii rétoriky, ani úplným prekladom *Rétoriky*, je zaujímavá jednak tým, čo z originálu zachováva, a jednak tým, čo na ňom mení. Objasňuje Hobbesovo chápanie rétoriky a anticipuje (dalo by sa povedať, že formuje) jeho analýzu rétoriky a jazyka v jeho hlavných politických prácach." Hobbes: *Briefe*, s. 4.

[43] Mojím cieľom tu nie je analýza ani vymenovanie všetkých dodatkov, zmien a miest, ktoré Hobbes vynechal, ale len tých, miest, ktoré menia Aristotelov obraz rétoriky. Prehľad všetkých Hobbesových zmien nájdeme u Harwooda v poznámke k textu *Briefe*. Pozri tamže, s. 39-128.

[44] Porovnaj napríklad Aristoteles: *Rhetoric*, 1354a1-30 s príslušnou pasážou v *Briefe*. Hobbes nielenže túto pasáž skracuje, ale vytvára dojem, že to, čo sa kritizuje, je podstatou samej rétoriky, nielen jej súčasnej praxe. Inými slovami, Aristoteles na rozdiel od Hobbesa rozlišuje medzi dobrou a zlou rétorikou.

[45] Porovnaj Aristoteles: *Rhetoric*, 1.1 1355a22-35 s Hobbesovým *Briefe*, s. 39.

dialektiku a jej vzťah k rétorike, čím vylučuje logickú platnosť usudzovania na základe uznávaných alebo bežných názorov.[46] Hobbes tak prezentuje logiku - ktorej cieľom je podľa neho pravda a istota - ako jedinú legitímnu bázu usudzovania. Z toho, že rétorika nemôže dosiahnuť istotu logiky, vyplýva, že rétorika je iracionálna činnosť, ktorej cieľom je výhradne víťazstvo. Svedčia o tom aj Hobbesove významné dodatky k Aristotelovmu textu. V preklade Hobbes pridáva vetu, ktorá sa v Aristotelovom origináli nenachádza a v ktorej explicitne tvrdí, že zatiaľ čo cieľom logiky je istota, cieľom rétoriky je víťazstvo: "Lebo v logike, kde cieľom dôkazu je isté a neomylné poznanie, musia byť všetky princípy neomylne pravdivé, kým v rétorike sú princípmi bežné názory, ktoré si usudzujúci už osvojil, pretože cieľom rétoriky je víťazstvo, ktoré spočíva v presadení presvedčenia.[47]

Môžeme konštatovať, že v dôsledku vypustenia niektorých častí Aristotelovho textu a jeho prekrútenia Hobbes vykresľuje rétoriku v porovnaní s Aristotelom ako nebezpečnejšiu, iracionálnejšiu a nevypočítateľnejšiu. Hobbesova vlastná politická veda sa tak legitimizuje ako nevyhnutný protiliek.[48]

ÚLOHA RÉTORIKY V HOBBESOVEJ POLITICKEJ FILOZOFII

Napriek ostrej kritike Hobbes priznáva vo svojej politickej filozofii rétorike určitú úlohu, ktorá je však založená na odmietnutí Aristotelovho prístupu. O čo ide? Podľa Hobbesa morálni filozofi nesplnili svoju povinnosť preto, lebo nevymedzili isté a spoľahlivé princípy skúmania problémov morálky, keďže vychádzali z bežných názorov, ktoré si navzájom protirečia. Preto namiesto toho, aby rovnako ako Aristoteles začal názorom politikov a občanov, Hobbes začína teóriou ľudských vášní a nezaoberá sa názormi občanov ani politikov. Keďže cieľom Hobbesovej vedy je navyše mier a blahobytný život, jej závery majú byť užitočné, aplikovateľné a pochopiteľné. Aplikácia teórie však predstavuje problém. Praktický svet, ktorý sa skladá z protirečivých názorov, nemôže byť základom pre zavedenie a pochopenie Hobbesovej teórie práve preto, že tieto názory predstavujú problém a treba ich odstrániť. Ako však

[46] V *Topikách* Aristoteles skúma schopnosť uvažovať na základe uznávaných názorov. Podľa Hobbesa spôsob logického skúmania, ktorý tvrdí, že vychádza z bežných alebo uznávaných názorov, sa vyvráti sám, pretože len utvrdzuje ľudí v ich predsudkoch. Preto sa nemôže dostať za hranicu sporu, kde každý používa hocijakú taktiku len na to, aby vyvrátil názor oponenta. Inými slovami, dialektika nás učí umeniu sporu, ale nie umeniu učenia. Preto v konečnom dôsledku dialektici rovnako ako rečníci skôr ukazujú svoju šikovnosť namiesto toho, aby ľudí poučili. Pozri Hobbes: *English Woks*, zv. 1: *Elements of Philosophy. The First Section Concerning Body*, Epistle Dedicatory, s. ix-x, a časť 1, kap. 6, § 15, s. 84. Ďalej citované ako *On Body*.

[47] Hobbes: *Briefe*, s. 41. Porovnaj Aristoteles: *Rhetoric*, 1.3.1358b20-1359a10. Pozri aj *Philosphical Rudiments*, kap. 10, § 11, s. 137-138, kde Hobbes hovorí, že cieľom rétoriky je víťazstvo.

[48] Na konci svojho úvodu k *Briefe* Harwood poznamenáva, že v Hobbesovom preklade rétorika vyzerá nebezpečnejšie než v *Rétorike*: "Štipľavé narážky na rétoriku z *De Cive* a *Leviathana* nájdeme aj v *Rétorike*. Aristoteles sám vyslovuje tieto obvinenia a odpovedá na ne. Ale Hobbes vo svojom preklade túto obhajobu zmierňuje alebo eliminuje (1.1). Jeho preklad paradoxne zvyšuje nebezpečenstvo, na ktoré upozorňuje." Harwood neskúma možnosť, že by to Hobbes robil zámerne, aby sa jeho vlastná politická filozofia zdala ako nevyhnutné nápravné opatrenie.

máme chápať pravdivosť a užitočnosť Hobbesovej vedy? Ak ako základ vylúčime bežný názor, čo nám ostane? Tieto otázky sa týkajú prostriedkov popularizácie vedy alebo, inými slovami, verejnej osvety.

Tu môže zohrať určitú úlohu rétorika, ale taká, ktorej úloha by sa úplne odlišovala od úlohy, akú zohrávala v Aristotelovej politickej vede. V Hobbesovej politickej filozofii rétorika slúži len na komunikáciu poznania.[49] Za hranicami svojej úlohy pomocníčky vedy stráca akúkoľvek legitimitu. Lepšie pochopiť jej úlohu nám azda pomôže analýza Baconovho chápania rétoriky, ktoré má rovnakú štruktúru ako u Hobbesa. Bacon píše priamo o vlastnej funkcii rétoriky a explicitne vyjadruje to, čo Hobbes tvrdí, ale ďalej to nerozvíja.

V práci *On Advancement of Learning* Bacon opisuje rétoriku ako nástroj, ktorý slúži na sprístupnenie vedy. Aby sa dosiahol pokrok vo vedeckom vzdelávaní, hovorí Bacon, musíme odstrániť všetky prekážky, ktoré mu bránia. Podľa neho je prvou "chorobou vzdelávania" velebenie výrečnosti pre ňu samu, a nie pre účel, na ktorý ju treba použiť. Hovorí o tom ako o "jemnocitnom učení" a "falošnej afektovanosti": "Lebo slová sú len obrazy vecí a hoci často majú ducha a invenciu, zaľúbiť sa do nich je rovnako ľahké ako zaľúbiť sa do obrazu."[50] Pretože slová sú len znaky vecí, ktoré reprezentujú, ich účelom je poskytnúť jasnú intuíciu alebo pochopenie. Vzhľadom na zložitosť filozofického uvažovania tu však podľa Bacona musí určitú úlohu zohrávať aj výrečnosť. Hovorí: "Netreba sa unáhlene brániť tomu, aby sa nezrozumiteľnosť filozofie odievala a ozdobovala rozumnou a hodnovernou výrečnosťou."[51] Výrečnosť môže slúžiť na objasnenie alebo konkretizáciu toho, čo je zložité alebo ťažko pochopiteľné.

Výrečnosti sa tak pripisuje funkcia komunikácie poznania. Výrečnosť síce môže brzdiť získavanie poznania, môže však pomôcť pri jeho odovzdávaní. Rétorika preto slúži na popularizáciu vedy. To má Bacon na mysli, keď kritizuje dôraz, aký sa kladie na skoré vzdelávanie v logike a rétorike. Tieto vedy sú užitočné pri odovzdávaní poznania, nie pri jeho objavovaní, a začínať s ich štúdiom je ako zapriahať koč pred kone: "Lebo ak s oboma (logikou a rétorikou) narábame správne, patria medzi najvážnejšie z vied, sú najväčšie z umení; jedna pre svoje usudzovanie, druhá pre svoju ozdobnosť. A sú pravidlom a usmernením, ako riešiť problémy; preto ak mysle prázdne a nenaplnené poznaním ... začínajú s týmito zručnosťami ..., dosiahnu len to, že veľká a všeobecná múdrosť týchto umení sa takmer stane opovrhnutiahodnou a degeneruje na detinskú sofistiku a smiešne afektovanie."[52]

[49] Tu sa treba zmieniť o práci *The Rhetoric of Leviathan* Davida Johnstona a o Skinnerovej práci *Reason and Rhetoric in the Philosophy of Hobbes*. Obidve predstavujú dobrú analýzu úlohy, akú podľa Hobbesa rétorika zohráva pri odovzdávaní poznania. Podľa Johnstona a Skinnera uznanie významu rétoriky signalizuje návrat ku klasickej tradícii, v ktorej bol Hobbes vychovaný, k tradícii, v ktorej výrečnosť slúži ako ozdoba rozumu. Ako sa však ukázalo, význam rétoriky podľa Hobbesa spočíva vo fundamentálnom odmietnutí platnosti bežného názoru a nedá sa teda jednoducho opísať ako návrat ku klasickej tradícii. Vyjadrené v termínoch klasickej tradície, Hobbesovo vymedzenie funkcie "elocutio" možno pochopiť len vtedy, ak budeme mať na pamäti jeho predchádzajúce odmietnutie platnosti funkcie "inventio".

[50] Bacon: *The Advancement of Learning*, kniha 1, kap. 4, §2, s. 26.

[51] Tamže.

[52] Tamže, kniha 2, § 12, s. 65.

Podľa Bacona zohráva rétorika dôležitú úlohu aj pri riešení možných konfliktov schopností - vo vzájomnom vzťahu medzi chápaním a vôľou alebo medzi intelektom a túžbou. Predstavivosť je schopnosť, ktorá slúži ako sprostredkovateľka medzi vôľou a chápaním. Akú úlohu tu môže zohrať rétorika? Podľa Bacona je "povinnosťou a úlohou rétoriky používať pri imaginácii rozum v záujme lepšieho ovládania vôle."[53] Jej úlohou je ozrejmiť príkaz rozumu: "Cieľom rétoriky je naučiť predstavivosť, aby pomáhala rozumu, nie aby ho potláčala."[54] Rozum potrebuje pomoc predstavivosti, pretože cnosť nemožno ľuďom vnútiť ostrými debatami a úsudkami, ktoré nemajú vzťah k našim vášňam: "Lebo vášne, rovnako ako rozum, obsahujú cit pre dobro. Rozdiel je však v tom, že vášeň sa upriamuje len na prítomnosť, rozum na budúcnosť a čas ako celok. A keďže prítomnosť napĺňa predstavivosť viac, zvyčajne víťazí nad rozumom. Ale keď sila výrečnosti a presviedčania urobí z vecí budúcich a vzdialených veci súčasné, prevládne nad vzburou predstavivosti rozum."[55]

Hobbes podľa mňa vo svojej vlastnej politickej vede uplatňuje Baconovo chápanie úlohy rétoriky. Medzi funkcie rétoriky začleňuje aj dve z tých, ktoré rétorike pripisuje Bacon: pomoc pri odovzdávaní poznania a úlohu nástroja, ktorý prostredníctvom predstavivosti pomáha zosúladiť vôľu s rozumom. Hobbesov pokus o toto zosúladenie je evidentný v dvoch jeho najdôležitejších argumentoch: v argumente týkajúcom sa ľudskej prirodzenosti a v argumente, ktorý sa týka chápania zákonov prírody.[56] Tvrdí, že základné princípy jeho politickej vedy možno poznať na základe skúsenosti.[57] Základný princíp vyjadruje aj takto: "...dispozície ľudí sú prirodzene také, že ľudia si navzájom nedôverujú a boja sa jeden druhého, až na prípady, keď ich obmedzuje strach z nejakej donucovacej sily..."[58] To je Hobbesov známy argument o ľudskej prirodzenosti. Tí, ktorí by chceli popierať túto možnosť, a Hobbes pripúšťa, že takých je mnoho, by mali skúmať svoju vlastnú skúsenosť: "Tomu, kto dobre nezvážil tieto veci, sa môže zdať zvláštne, že príroda ľudí rozdeľuje, že z nich robí bytosti schopné navzájom sa napádať a ničiť. Preto nedôveruje svojmu záveru, vyvodenému z vášní, a rád by si to potvrdil skúsenosťou. Nech si uvedomí, že vždy, keď sa vydáva na cesty, berie si zbraň a dbá na vhodný doprovod, keď ide spať, zamyká dvere, v dome dokonca zamyká truhlice a robí to, aj keď vie, že existujú právnici a ozbrojení verejní úradníci, ktorí potrestajú všetky krivdy, ktoré by mu niekto spôsobil. Čo si asi myslí o svojich spolucestujúcich, keď cestuje ozbrojený, o svojich spoluobčanoch, keď zamyká dvere, a o svojich deťoch a služobníctve, keď zamyká truhlice? Neobviňuje svojim konaním ľudstvo rovnako ako ja svojimi slovami?"[59]

---

[53] Tamže, kniha 2, kap. 18, § 2, s. 139.

[54] Tamže, s. 140.

[55] Tamže, § 4, s. 141.

[56] Moja interpretácia týchto príkladov vychádza z Toma Sorella. Pozri jeho prácu *Hobbes's Un-Aristotelian Political Rhetoric*. In: *Philosophy and Rhetoric* 23 (1990), s. 96-108.

[57] Pozri Hobbes: *Philosophical Rudiments*, Preface to the Reader, s. xiv-xv, xx; *Elements of Law*, časť 1, kap. 1, § 2, s. 1; *Leviathan*, Introduction, s. 82-83; *On Body*, časť 1, kap. 6, § 7, s. 73-74.

[58] Hobbes: *Philosophical Rudiments*, Preface to the Reader, s. xiv-xv.

[59] Hobbes: *Leviathan*, kap. 13, s. 186-187.

Hobbes si uvedomuje, že nekonkrétna a hypotetická povaha argumentu vychádzajúceho z prirodzenosti je z viacerých dôvodov pre bežný rozum problematická a že tento argument má ďaleko od jasnej a samozrejmej intuície. Tento argument je produktom rozumu, reprezentuje teda skutočnosť, ktorá je skôr abstraktná a hypotetická než aktuálna a konkrétna, preto ho treba v záujme zníženia abstraktnosti podporiť predstavivosťou. Presne o to sa usiluje citovaná pasáž. Zhmatateľňuje stav vecí čiže, aby sme použili Baconovo vyjadrenie, "veci budúce a vzdialené sa zdajú ako súčasné". Slúži na sprostredkovanie Hobbesovej fundamentálnej myšlienky - nie prostredníctvom subtílnej a komplikovanej dedukcie ani na základe bežného názoru, ale na základe bežnej skúsenosti. Táto skúsenosť sa získava introspekciou, reflexiou vlastných myšlienok a vášní. Je intuitívne dosiahnuteľná pre každého, pretože sa zakladá na jednoduchom odvodzovaní, a nie na zdĺhavej dedukcii. V jedinej intuícii koncentruje to, čo Hobbes vydedukoval zo svojej analýzy vášní. Tento argument ukazuje, ako rozum využíva predstavivosť na ovplyvnenie vôle, resp. ako môže výrečnosť pomôcť pri zvyšovaní príťažlivosti rozumu. Vychádzajúc z tejto fundamentálnej intuície Hobbes potom metodicky rekonštruuje spoločenské väzby tak, aby sa mier stal konečným cieľom a družnosť prevládajúcou spoločenskou cnosťou. Tu nadobúdajú význam zákony prírody.

Základnými princípmi Hobbesovej doktríny občianskeho mieru sú zákony prírody. Nie sú zákonmi osebe, ale pravidlami rozumu. Hobbes na konci *Leviatanu*, v pätnástej kapitole vysvetľuje, že tieto zákony prírody majú nahradiť Aristotelovu doktrínu strednej cesty, ktorá, ako hovorí Hobbes, nesprávne vykladá povahu cnosti. Je pozoruhodné, že Hobbesov dôvod, prečo ľudia nesprávne chápu podstatu cnosti, je ten istý ako Baconov dôvod pri zdôvodnení potreby výrečnosti: Je to skutočnosť, že ľudia majú väčší zmysel pre súčasné dobro, ktoré je produktom vášne, než pre budúce dobro, ktoré je produktom rozumu. Hobbes opisuje túto dilemu takto: "Všetci ľudia ochotne uznajú, že tento (vojnový) stav je zlom, pokiaľ sa v ňom nachádzajú, a že mier je teda dobrom. Preto tí, ktorí sa nemôžu zhodnúť v tom, čo sa týka prítomného dobra, sa zhodnú v tom, čo je budúce dobro, čo je nepochybne výsledok rozumného uvažovania. Lebo prítomné veci sú prístupné zmyslom, ale veci budúce sú prístupné len rozumu. Ak rozum vyhlási, že mier je dobro, potom ten istý rozum z toho odvodí, že všetky prostriedky na dosiahnutie mieru sú tiež dobré, a preto skromnosť, spravodlivosť, viera, ľudskosť, súcit... sú dobré mravy alebo zvyky, čiže cnosti... Ale keďže ľudia sa nevedia vzdať iracionálnej túžby, ktorá ich núti nenásytne uprednostňovať prítomné dobro ... pred budúcim, stáva sa, že hoci sa všetci ľudia zhodnú vo vychvaľovaní vymenovaných cností, nebudú sa zhodovať v tom, čo je ich podstatou, totiž v tom, čo ich tvorí."[60]

Hoci zákony prírody poskytujú solídny základ cností, Hobbes priznáva, že objavenie alebo poznanie týchto zákonov prírody môže byť zložité. V závere analýzy týchto zákonov Hobbes dodáva: "Zákony prírody sa poznávajú zložitou dedukciou, ktorá nemusí byť prístupná všetkým ľuďom. Väčšina z nich je príliš zamestnaná zaobstarávaním potravy a zvyšok je v poznávaní príliš nedbalý. Aby sme však ľudí neobviňovali, musíme vedieť, že vytvorili spoločnosť na základe pravidla pochopiteľného aj pre tých najúbohejších, totiž *Nerob iným to, čo by si nerobil sám sebe.* Toto pravidlo človeka vedie, takže nemusí poznávať zákony prírody. Ale keď bude musieť porovnať svoje činy

[60] Hobbes: *Philosophical Rudiments*, kap. 3, § 31 a 32, s. 48.

s činmi iných ľudí, nebude vedieť, ako ich správne zvážiť len pomocou vášní a sebalásky. Vtedy sa mu zákony prírody už nebudú zdať až také nepochopiteľné."[61]

Hobbes preto navrhuje riešenie, ktoré spočíva v zjednodušení abstraktnej teoretickej dedukcie jej zostručnením. Použitie tejto stratégie ospravedlňuje obmedzenými schopnosťami poslucháčov a ich neschopnosťou sledovať komplikované cesty uvažovania. Toto riešenie má tie isté vlastnosti ako aristotelovská "enthymene" alebo praktický sylogizmus. "Enthymene" má podľa Aristotelovho opisu v *Rétorike* dve určujúce vlastnosti. Po prvé, vychádza z bežne uznávaných názorov a po druhé, keďže sa odvoláva na veci, ktoré sú poslucháčom známe, o niektorých veciach nehovorí, pretože si ich môžu poslucháči domyslieť. Ani jedna z týchto vlastností nevystupuje v príklade, v ktorom Hobbes opisuje dedukciu zákonov prírody. Táto dedukcia sa nezakladá na bežne uznávaných názoroch a stručnosť nedosahuje vynechávaním, ale koncentráciou.[62] Dalo by sa, samozrejme, namietať, že uplatnením zlatého pravidla sa Hobbes fakticky odvoláva na bežný alebo uznávaný názor, ktorý poslucháči akceptujú. Táto námietka ignoruje skutočnosť, že zlaté pravidlo podľa Hobbesa nedosahuje sebaevidenciu na základe bežného presvedčenia, ale na základe prirodzeného svetla rozumu. Poznáva sa na základe osobnej skúsenosti, nie na základe bežného názoru. Takto možno cieľ politiky objasniť aj tým, ktorí majú obmedzené schopnosti.

Mali by sme sa poučiť z Hobbesovho rozlíšenia medzi múdrosťou spojenou s výrečnosťou, ktorá je dlhá a zložitá, a výrečnosťou bez múdrosti, ktorá sa zakladá na názore. Hobbesova analýza vo *Filozofických základoch* vzbudzuje dojem, že sa navzájom vylučujú. V spomenutých príkladoch, týkajúcich sa otázky, ako môže bežná myseľ pochopiť stav prírody a zákony prírody, sa však zdá, že Hobbes sa usiluje túto polaritu zosúladiť. Hobbes hľadá spôsob, ako uspokojiť obmedzené schopnosti publika a zároveň sa nevzdať pravdy v prospech názoru. To vysvetľuje, ako môže tvrdiť na jednej strane, že štúdium politiky nie je ľahké, a na druhej strane že jej princípy môžeme pochopiť na základe skúsenosti.[63]

Hobbes eliminuje napätie medzi rétorikou a politickou vedou tým, že rétoriku podriaďuje politickej vede. Rétorika sa stáva služobníčkou politickej vedy, nie jej rivalom. Výsledkom tejto subordinácie je presunutie rétoriky z uvravenej arény politickej praxe do abstraktného sveta epistemológie. Rétorika už viac nesídli v neustále sa opakujúcich problémoch a rečiach praktického sveta, ako to bolo u Aristotela. Je spätá so schopnosťami mysle, kde schopnosť predstavivosti slúži ako prostriedok rozumu na lepšie ovládanie vôle.

Z anglického originálu *Why did Hobbes Admire Aristotle's Rhetoric* preložil *Dušan Gálik.*

---

[61] Hobbes: *Leviathan*, kap. 15, s. 214-215.

[62] Pozri Sorell: *Hobbes's Un-Aristotelian Political Rhetoric*, s. 104.

[63] Pozri Hobbes: *Philosophical Rudiments*, s. x-xi a s. xiv.